

Валентина УХАНКІНА

ДУХОВНІ ПОШУКИ СЕМЕНА ФРАНКА

У статті здійснено спробу нового погляду на вихідні засади етичного вчення представника східнослов'янської парадигми С.Л.Франка, розглядаються сутнісні аспекти особистісного виміру духовності крізь призму основних елементів етичної системи представника західноєвропейської парадигми Ф.Ніцше. Утверджується думка про зміну смисложиттєвих цінностей людства, пов'язану зі світоглядними установками на "любов до ближнього" та "любов до дальнього".

Ключові слова: духовність, смисл життя, любов до дальнього, любов до ближнього.

Постановка проблеми. Проблема духовного осмислення світу набуває нині неабиякого антропологічного звучання. Вона висувається в центр філософських роздумів, оскільки цілісне осмислення архітектоніки людського способу буття говорить про необхідність виявлення сутнісних моментів витлумачення **духовності**. Це спонукає здійснити спробу глибинного осягнення сучасних екзистенційних ситуацій людини, зуміти побачити причини суперечливості процесів суспільно-культурного життя загалом. Статтю виконано у контексті наукової теми кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного ДДПУ імені Івана Франка "Діалектика духовних процесів", що передбачає аналіз вироблення смислу духовних процесів у людських вимірах взаємодії з сучасною дійсністю через утвердження творчого світовідношення.

Віднаходження певних аспектів філософування представника російського релігійного Ренесансу, Семена Франка, сприяє цілісному окресленню смислового поля духовності в контексті

важливих наукових та практичних завдань. Долається однобічність лише матеріалістичного чи ідеалістичного поглядів на протизага з'ясування буттєвої вкоріненості духовності. З'являється ціннісно-смысловий підхід у її теоретико-практичному витлумаченні. Саме тому і спостерігається на сьогодні тенденція зростання інтересу до духовної спадщини С. Л. Франка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо ще десятиліття тому це були поодинокі звертання і спроби аналізу (С. А. Левицький, В. К. Ларіонова, Г. Е. Аляєв), то тепер це ґрунтовні дослідження (В. Н. Порус, В. К. Кантор, В. Ю. Даренский, та ін.) з виокремленням певних складових філософської концепції цього видатного мислителя ХХ століття. Так, дослідник В. Н. Порус, розглядаючи філософську спадщину С. Франка у її відношенні до суперечностей європейської культури, виокремлює мсту його інтелектуальних розмислів – “зробити філософію **живим мисленням про Людину, яке надихається вірою**, про її високе призначення співучасника світотворення” [2, VIII].

Основна увага В. К. Кантора зосереджена на характеристичній метафізики цінностей у С. Л. Франка. Дослідник також розкриває основні риси “парадигми особистості і свободи” у системі мислителя Срібної доби. Аналізуючи останні роботи С. Л. Франка, В. К. Кантор вирізняє задачу, поставлену, на його думку, філософом: “знайти основу гідного існування людини, закинutoї в цю саму всесвітню історію” [2, 10]. Ця установка постає напрочуд актуальною для нинішніх духовних пошуків людства. Цінність погляду дослідника увиразнюється у розкритті ним сутності християнського реалізму С. Франка, де гуманістична віра в людину має християнське походження [2, 12].

Аналізуючи духовні пошуки С. Франка, не можна оминати дослідження відомого історика російської філософії В. В. Зеньковського, який намагався визначити вихідні ідеї його філософії в контексті вчення про людину. Заслуга бачення цього дослідника полягає в тому, що він віднаходить, на нашу думку, найголовнішу рису системи С. Франка: “**внутрішню єдність, внутрішню цільність**” [6, 432]. Також В. В. Зеньковський вирізняє і інші моменти у концепції мислителя Срібного віку: ґносеологічні, які відповідають онтологічним (емпіричне знання – поверхня буття, чуттєве сприйняття; раціональне – ідеальна

сфера; “живе знання” – незбагнене як поза межова основа буття); основні аспекти душевного буття [6, 433]. Важливим у контексті нашого дослідження є виокремлення дослідником у філософії С. Франка основних характеристик особистості, де осмислюються основи людської релігійності, проблема свободи (моменти потенційності і актуальності), соціальний полюс. В. В. Зеньковський робить висновок про наявність у вченні про людину С. Франка “дуалізму істинного і мнимого в людині як основного факту нинішнього стану буття”, причому зводимого “до ґрунтовної двоїстості в самій реальності” [6, 437]. Цінність цього бачення полягає, на нашу думку, і у розгляді ідей С. Франка в контексті принципу всеєдності. Проте, суб’єктивність оцінки Зеньковським В. В. філософської концепції С. Франка проглядає як у виборі окремих праць філософа для аналізу, так і у виборі певних тем, тому поза увагою залишається етична система, принципи “любові до ближнього” та “любові до дальнього”, які є, на наш погляд, невід’ємними чинниками вчення С. Франка про особистість.

У дослідженні В. К. Ларіонової зроблено спробу охопити різноманітні елементи етичного вчення С. Франка. Окремі розділи цього дослідження присвячені розгляду аспектів генези етичного вчення, соціальної етики С. Л. Франка. В розділі, де проаналізована особистісна етика С. Л. Франка, розкриваються питання осмислення духовності як основи людського буття, реальності і душі людини, метафізичної сутності любові. Важливим є висновок дослідниці про те, що онтологія С. Франка “неминуче розкриває себе як переважно етична система” [3, 96]. Духовна реальність тлумачиться як первинна в тому сенсі, що вона постає пріоритетною як внутрішній духовний світ порівняно з емпіричним матеріальним. Осередням духовного життя постає свобода особистості. Цінність цього погляду у показі впливу фундаментальних положень представників західноєвропейської парадигми (І. Кант, Ф. Шеллінг, Ф. Ніцше, Ф. Шлеєрмахер та ін.) на формування вихідних ідей філософії С. Франка, а також їх оцінка представниками російської релігійної парадигми (І. Ільїн, М. Лосський, С. Булгаков, М. Бердяєв та ін.). Проте, у цьому дослідженні залишаються не розкриті світоглядні суголосні та відмінні моменти осмислення проблеми особистості у філософ-

ській системі С. Франка і його сучасників, представників східнослов'янської та західноєвропейської філософської думки.

Один з найвідоміших дослідників спадщини мислителів російського срібного віку та творчості С. Франка, зокрема, С. А. Левицький вирізняє в його баченні: мотиви, які присутні і у вченнях інших філософів (М. Бердяєва, С. Булгакова та ін.) – богословські, культуротворчі, екзистенційні, та водночас визначає і своєрідність думки: “саме Франку призначено буде надати чи не найдовершеніший *філософський синтез*, який коли-небудь вдавався російській думці” [6, 438].

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні смислових акцентів духовності у контексті етичної концепції представника російського релігійного Ренесансу С. Франка. Серед *завдань* варто визначити такі: розкриття системно-глибинного характеру етичного вчення С. Франка та окремих аспектів особистісного буття в етичних концепціях С. Франка та Ф. Ніцше.

Своєрідність філософського стилю С. Франка значною мірою вирізняється розглядом розмаїтих елементів його концепції у контексті духовної традиції російської релігійної філософії. До *релігійного* осмислення життя С. Франк був прилучений з дитинства, хоча і мало місце переживання періоду певного бунту проти релігії, проте, тим глибшим було його повернення до духовних витоків християнської традиції. Можливо, це визначення місця релігії і дозволило мислителю в подальшому побудувати оригінальну цілісну філософську концепцію. Вже у його перших блискучих спробах ми бачимо намагання філософа проникнути вглиб тих проблем, зокрема моральних, які він досліджує, оскільки для нього важливо побачити їх витoki і сутнісні моменти.

“Ф. Ніцше і етика “любові до дальнього” – одна з перших робіт С. Франка (1902 р.), яка написана в порівняно молодому віці (25 років), але методологія осмислення питань, які розглядаються в ній, закладає підґрунтя подальших філософських пошуків мислителя саме у руслі нового, найглибшого, найвимогливішого погляду на старі, здавалось би відомі і усталені взірці і духовні орієнтири століття або епохи загалом, які після проходження крізь “другий зір” С. Франка (на нашу думку, можна і у цьому відношенні застосувати ідеї Л. Шестова щодо бачення Ф.

Достоевського), залишаються лише стереотипами з їх поверховим спогляданням або, якщо згадати Платона, лише тіннями ідей.

Отже, при поверховому схопленні думки нам видається, що Ф. Ніцше заперечує моральні цінності і співстраждання, а прославляє натомість жорстокість. Але справа тут полягає в тому, що корені розуміння криються, згідно з С. Франком, у системі *“любові до дальнього”*. Цієї системності, очевидно, і забракло для розуміння геніальної думки мислителя західноєвропейської парадигми. Таку спробу здійснює С. Франк, намагаючись визначити сутність понять *“любові до ближнього”* і *“любові до дальнього”*. Особливість його думки полягає у визначенні першого поняття, визначити яке більш легше, це *“моральна система, заснована на інстинкті співстраждання”* [5, 8]. Складності при визначенні другого поняття пов'язані з його варіативністю, яка залежить від змісту помисленого. Важливим тут є і спосіб розкриття сутності даних понять у антитезах, які він бачить у різноманітних формах (відстороненій, на вищому щаблі моральних почуттів, трагедійній).

“Любов до дальнього” у Ф. Ніцше це любов-боротьба. Цілісність бачення С. Франка вражає, він пояснює заперечення співстраждання Ф. Ніцше тим, що цей вид етики є етикою прогресу, етикою творчості. Він розглядає статистику етики *“любові до дальнього”*, де любов базується на відчуженні від інших, та динаміку, де любов як творчість пов'язана з руйнуванням. Постійним підтвердженням цього системного підходу є цитування висловів Ніцше-Заратустри з порівнянням сутнісних аспектів етики непротивлення злу, при доскональному розгляді якої відкриваються тотожні моменти осмислень: *“вчення про непротивлення злу – це, на перший погляд, квінтесенція етики “любові до ближнього” – вчення, яке визнає неправомірною будь-яку активну боротьбу людини з людиною, не може заперечувати законність почуття гніву й ненависті проти самого зла. Більше того, прихильник цього вчення прямо слідує, не усвідомлюючи того, завіту Заратустри: не щади ближнього свого, бо задля перемоги над злом потрібна попередня загибель багатьох “тих, хто не противиться” йому ближніх, і на цю загибель спокійно, в усвідомленні моральної високості своєї справи, веде їх*

проповідник “непротилення”, так само як це робить будь-який інший борець за “дальнє” [5, 30].

Децо в іншій площині розглядає це питання сучасник і однодумець С. Франка М. Бердяєв. Важливим постає виокремлення ним у концепції німецького філософа проблеми страждання, розуміння якої впливає з його життєвого досвіду. Звідси і можливі причини повстання Ф. Ніцше проти християнства. І хоча, на думку М. Бердяєва, “створене ним людське означає зникнення і Бога і людини”, проте, велике значення вчення Ф. Ніцше він вбачає у завершенні внутрішньої діалектики гуманізму, що “призводить до можливості нового одкровення про людину і людське для завершення діалектики божественного і людського” [1, 374].

С. Франк намагається визначити дієвий характер боротьби “любові до дальнього”. Він надає дивовижно прозоре тлумачення усталених стереотипних тлумачень розмаїтих тверджень Ф. Ніцше, з яких завжди усувався момент розуміння їх образності і символічності. Так, у відомому вислові Ніцше: “треба підштовхнути того, хто падає”, – не побачили глибину його змісту, який зразу ж розставляє все на свої місця: “штовхати потрібно те, *що* падає”, – причому тут вже виникає більш широкий контекст розуміння, пов’язаний з ціннісним осмисленням цілого покоління, цілої епохи [5, 32]. І тут ми віднаходимо суголосність з ідеями “етики Благоговіння перед Життям” А. Швейцера, головним з основоположень якої постає моральний заклик до підтримки усього, допомагає і сприяє життю, і запереченню усього, що знищує життя.

С. Франк виділяє момент *індивідуальної духовності*, яка розуміється ним через “живе знання”, тобто споглядання, заглиблення суб’єкта в об’єкт, переживання. Нас захоплює образність думки філософа, яка характеризується чіткістю і ґрунтовністю категоріальних визначень. Для С. Франка характерна увага до феномену “життя”, що безумовно споріднює його осмислення з представниками “філософії життя”, особливо з Ф. Ніцше. Серед найвідоміших його робіт у цьому контексті вагоме місце займає “Смисл життя”, в якій проблема смислу життя розглядається як релігійно-філософська, що пов’язана зі світоглядними питаннями людського існування, тобто духовно-екзистенційними.

Обґрунтування цієї проблеми також має цілісний і системний характер, тому важливим для С. Франка є з'ясування позачасової її сутності. Звідси смисл життя має поставати *живим буттям-служінням*, тобто будь-які логічні побудови як в онтології російського мислителя, так і в метафізиці особистості відкриваються лише на рівні безпосереднього, живого знання. Усвідомлення безглуздості життя стає ствердженням його осмисленості, що долає цю безглуздість. Розкриття феномену смислу людського життя дозволяє розставити вагомі акценти у етичній системі російського мислителя, в якій християнське осмислення буття особистості є невід'ємним, зрощеним з екзистенційно-онтологічним: “Єдиною умовою цього є вимога, щоб людина не служила світові, “не любила світ и те, що у світі” як останні самодостатні блага, а щоби вона розглядала своє мирське життя і увесь світ як засіб і знаряддя *Божої справи*, щоби вона використовувала їх для служіння абсолютному добру та істинного життя” [7, 123].

Важливим моментом в контексті нашого дослідження постає і осмислення інших ідей М. Бердяєва щодо етичного вчення Ф. Ніцше. Він надає великого значення постановці проблеми творчості у Ф. Ніцше: “Істина для нього твориться, а не відкривається. Істина не дана і не сприймається ним пасивно, а створюється в життєвому процесі, в боротьбі за могутність. Життя і є творчий процес, в якому створюються усі цінності” [1, 372]. Одночасно з цим М. Бердяєв виявляє і суперечності в системі Ф. Ніцше, звертаючи увагу на межі людської творчості: творення цінностей і нового життя. Щодо створення надлюдського, яке тотожне божественному, то тут людина безсила, оскільки займає нижче положення від Бога, все що могло з цього вийти – механізм, що не має живого образу. Витоки цієї помилки М. Бердяєв віднаходить у характерній рисі “німецького духу прагнення до героїчного ніщо” [1, 373]. Розглядаючи ідеї Ф. Ніцше в контексті діалектики божественного і людського, М. Бердяєв робить досить цікаві висновки. Він звертає увагу на персидсько-єврейсько-християнські корені месіанської ідеї надлюдини і розкриваючи їх, говорить про наявність у Ф. Ніцше як духовно-революційного, так духовно-реакційного елементів. Близькими до нашого розуміння ідей німецького філософа пос-

тають міркування М. Бердяєва, в яких він говорить про близькість Ф. Ніцше до християнства та вирізняє християнську тему як наскрізну тему його творчості.

Актуальним завжди залишається “бути почутим” як своїми сучасниками, так і майбутніми поколіннями. У цьому відношенні можна порівняти життєве кредо С. Франка з ідеєю Ф. Ніцше переоцінки всіх цінностей. Парадокс тут міститься у *незрозумінні* ідей Ф. Ніцше представниками західноєвропейського філософування і *зрозумінні* представником східнослов'янської духовної парадигми, – Семеном Франком, який поєднав в собі “вдячне учнівство з благородною готовністю до *духовного* подвигу” [2, viii]. Цінність філософської спадщини Семена Франка полягає у специфіці його міркувань як засновника феномену *Незбагненого*, нетиповість і водночас системність думки, яка складалась на ґрунті реального пережитого досвіду найтрагічніших сторінок історії людства: “Його думка народжувалась *de profundis*: з прірви соціальної і культурної катастрофи вона зверталась до останніх глибин (чи вершин) *духовності*” [2, viii].

Висновки і перспективи подальших розвідок. У цьому дослідженні здійснено спробу нового погляду на вихідні основи етичного вчення видатного мислителя Російського Срібного віку С. Франка, яка відкриває можливості для осмислень духовності у соціокультурних реаліях сьогодення. Показаний тип світоглядної установки бачення смисложиттєвих основ людства в залежності від їх зорієнтування на “любов до ближнього” чи “любов до дальнього”. На нашу думку, С. Франк дає нову, глибоку інтерпретацію ідей Ф. Ніцше. Цінність цього погляду полягає у розгляді морального ідеалу і боротьби проти *ідеї зобов'язання* у вченні Ф. Ніцше крізь показ і розкриття глибоких сутнісних основ колізій боротьби етики “*любові до дальнього*” і етики “*любові до ближнього*”. Важливим з цього погляду є те, що говорячи про мораль, філософ не зводить свою позицію до розмислів у вигляді моралізацій, а зразу стає на шлях цілісного осмислення цього феномену, оскільки зауважує на тому, що “не існує ніякого єдиного морального постулата... не можна розплутати складного і заплутаного візерунку морального світу” [5, 5]. С. Франк розмірковує про мораль не відсторонено, а намагаючись побачити її реальне здійснення, тобто вплетеність у життя.

Він ставить задачу осмислити її у широкому окресленні, поступово переходячи до вузького тлумачення. Причому він звертається як до загально розповсюдженої думки, так і до вузьких визначень понять, які розглядає. Тобто філософ обов'язково виділяє сутнісні моменти понять, розглядаючи їх у сфері суспільних стосунків, а не знаходячись у сфері чистого мислення.

Отже, цінним для розкриття аспектів нашої проблеми дослідження постає бачення нами особливостей **духовності особистості** в етичному вченні С.Франка при обґрунтуванні найважливіших констант стану європейського духу початку ХХ століття, усвідомлених через безпосередній живий досвід періоду російського зарубіжжя, тобто бачення під кутом зору цілісності і системності: “добро твориться – і лише ним, його творінням, зло знищується – однією лише **духовною справою** та її здійсненням – любовним єднанням людей” [7, 128].

Для подальших досліджень в річищі осмислення концепту духовності цікавим для розгляду є постановка питання смислу життя як в етичному вченні С. Франка, його етики Абсолюту, так і у його філософській системі в цілому. Також важливими елементами у такому підході постають контекст християнської моралі та духовна релігійна практика, які могли б стати особистісними орієнтирами сьогодення.

Література

1. Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Николай Бердяев; [сост. и вступ. ст. В.Н.Калюжного]. – М. : АСТ; Харьков : Фолио, 2005. – 620 с. – (Philosophy).
2. Идейное наследие С.Л.Франка в контексте современной культуры / Под ред. Владимира Поруса [Серия “Религиозные мыслители”]. – М. : Библиейско-богословский институт св.апостола Андрея, 2009. – х + 267 с.
3. Ларіонова В.К. Етика Абсолюту С.Л.Франка / Ларіонова В.К.: [Монографія].–К. : Віпол, 1996. – 100 с.
4. Проблема смислу у філософії та культурі російського Срібного віку. [Матеріали Міжнародної наукової конференції 2008 року]. Випуск чотирнадцятий. – Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. – 460 с.
5. Франк С.А. Сочинения /Франк С.А. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. – 800 с. – (Классическая философская мысль).

6. Франк С.Л. Реальность и человек /Франк С.А./ [Сост. П.В.Алексеев; Прим. Р.К.Медведевой]. – М. : Республика, 1997. – 479 с. – (Мыслители XX века).

7. Франк С.Л. Смысл жизни // Вопросы философии. – № 6. – 1990. – С. 68 – 131.

Уханкина Валентина. Духовные поиски Семёна Франка. В статье сделана попытка нового взгляда на исходные основы этического учения представителя восточнославянской парадигмы С.Л.Франка, рассматриваются существенные аспекты личностного измерения духовности сквозь призму основных элементов этической системы представителя западноевропейской парадигмы Ф.Ницше. Утверждается мысль об изменении смысложизненных ценностей человечества, связанную с мировоззренческими установками на “любовь к ближнему” и “любовь к дальнему”.

Ключевые слова: духовность, смысл жизни, любовь к дальнему, любовь к ближнему.

Ukhankina Valentyna. Semen Frank’s Spiritual Quest. The article deals with the main principles of S. Frank’s ethical teachings, a representative of east-Slavonic paradigm. We have considered the essential aspects of the personality dimension of spirituality in the light of the main elements of Friedrich Nietzsche’s ethical system, a representative of western paradigm. The idea of change of life values of the humanity, related to philosophical attitudes to “love of neighbour” and “love of stranger” is confirmed.

Key words: spirituality, meaning of life, love of stranger, love of neighbour.